

Taşradan CHP Genel Sekreterliğine Yazılan Şikayet Mektupları: Siyasette Taşra-Merkez İlişkisi Çözömlmeleri

Bekir KOÇLAR*

Özet

Merkez taşra ilişkisi Türk demokrasisinin şekillenmesi açısından önemli bir husustur. Billhassa Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte merkez kontrolü tamamen ele geçirdiğini düşünürken taşranın, sistemin kendine sunduğu imkanlardan yararlanarak merkezi de etkisi altına alacak şekilde güç devşirdiğini çok geç fark edecektir. Bu dönemde gelenekten de bağımsızlaşmış aynı zamanda demokrasinin kurallarına da bağlı olmayan bir taşralı tipi göze çarpmaktadır. Bu taşralı karakteri, zaman içerisinde siyasette çok güçlü bir figür olmuş ve merkezi de etkileyecek yeni siyasi argümanlar geliştirmiştir. Taşradan merkeze yazılan mektuplar taşranın siyasette güçlenmesini sağlayan bu yeni taşralı karakteri ve siyaset yapma yöntemleriyle ilgili önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu çalışma bu ipuçları ile ilgili olarak bir öngörü oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taşra, Merkez, CHP, Mektup

Abstract

The relationship between the center and the provinces is an important issue for shaping Turkish democracy. Especially in the period after the proclamation of the Republic, while the center thought that it had completely taken control, it would realize too late that the provinces had taken advantage of the opportunities offered by the system and gained power in a way that also influenced the center. In this period, a provincial type that is independent from tradition and not bound by the rules of democracy stands out. Over time, this provincial character became a very powerful figure in politics and developed new political arguments that would also influence the center. Letters written from the provinces to the center contain important clues about this new provincial character and the methods of doing politics that enabled the provinces to gain power in politics. This study aims to make predictions based on these clues.

Keywords: Countryside, Centre, CHP, Letter

* Prof. Dr. Van Yüzüncü Yılı Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, koclarb@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2373-945X

Taşradan Yazılan Mektuplar Bağlamında Siyasi Çözümlenmeler

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonraki dönemde taşra merkez ilişkisini ortaya koyması bakımından taşradan yazılan mektupların çok önemli veriler barındırdığı kanaatindeyiz. Öyle ki bu mektuplar içerikleri itibarıyla bir taraftan taşranın merkezden beklentilerini gösterirken diğer taraftan taşranın siyaset üzerinden güç devşirebilme ile ilgili beklentilerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda taşranın çözülemeyen iktisadi ve sosyal sorunları, siyaset üzerinden devşirilen güçlerin yarattığı sosyo-ekonomik tahakkümiyetin sebep olduğu kaos ve yoksullukla ilgili birçok veriye ulaşmak mümkündür.

Atatürk'ün vefat ettiği 1938 yılı, bilindiği gibi sadece Türkiye için değil bütün dünya için siyasi sosyal ve iktisadi açıdan zorluklar barındıran bir dönemdir. 1929 yılında başlayan bütün dünyayı saran ateş ülkeler için çözümü zor açmazlar oluşturmuş insanlık hızla İkinci Dünya Savaşı gibi büyük felakete sürüklenmiştir. Bu sürükleniş her şeyin devlet tarafından şekillendirildiği rejimlerin güçlenmesine demokrasinin etkisizleşmesine neden olmuştur.

1929 yılından itibaren başlayan bu durum Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)sinde hem partinin merkez teşkilatının taşra teşkilatı ile olan ilişkisini hem de 1945 yılından itibaren meydana gelen çok partili hayat içinde taşranın siyasal düzenini oluşturmuştur. Taşrada gerçekleşen durum daha çok Demokrat Partinin lehine CHP'nin aleyhine gelişmiştir. CHP'nin kendi içinde oluşan siyasal hiyerarşi aynı zamanda siyasetten nemalanan kişiler ve aileleri ortaya çıkarmıştır. Bu ilişki zamanla halkın Partiye olan aidiyetini zayıflatmış veya taşrada parti disiplini üzerinde son derece etkili dedikodu kazanını kaynatmıştır. Mesela 1946 yılında Balıkesir'den merkeze yazılan şu mektup söylediklerimizi teyit eder özelliktedir:

Balıkesir'de tuttuğu kırıcı ve inhisarcı yolla gençlerden mühim bir kısmının CHP'den ayrılarak Demokrat Partiye katılmalarına sebep olan eski Balıkesir Milletvekili Hayrettin Karan tekrar bir hareketine başvurmuş bulunmaktadır.

Milletvekili seçimini karıştırmaya cesaret edemeyen bu arkadaş mahalli işlere burnunu sokarak partililer arasına ayrılık yelleri estirmeye için için yelteniyor. Demokratlara yaranarak onlarla elbirliği etmek için hiçbir izzetinefis gayretine düşmüyor. Vaktiyle Demokrat partiye geçmelerinden ve gücünmelerinden endişe ettiğimiz iki genç aleyhindeki davasından bir tarziye ile vazgeçmesi tarafımdan teklif edilince en ağır şartları koyarak tepeden bakışla işi çıkmaza sokan bu zat şimdi (Sayın Cumhurbaşkanına yazdığı bir mektupla Antakya beyanatını kendisi sağladığını söyleyerek onlardan minnet dilemektedir.)

Bir taraftan da başta Sayın Cumhurbaşkanımız olduğu halde CHP Erkânı hakkında ötede beride küçültücü sözler sarfettiği işitilmektedir. Bu cümleden olarak birkaç gün önce Edremit'te bir kahvede Sayın Cumhurbaşkanımızın Ankara muhitinde umumi teveccühü kaybettiğini ve bir Harp Okulu ziyaretinde talebe tarafından iltifatına sağol yerine cavul sözü ile karşılık verildiğini ulu orta söylerken mahalli CHP idare heyeti üyesinden Sabit Bey ile aralarında bir tartışma olduğunu sağlam olarak işittim.

İl genel meclisi son toplasından sürel komisyonu seçerken yirmi yıldan beri bu işin başında bulunan arkadaşları seçmek için vaki olan yoklama teklifinin grup halindeki toplantıda lüzumsuz bularak reddedince bu zatlar mevkilerinden ayrılmış ve CHP Müf. Hatta Vali onların yerlerinde tutunmaları için nüfuz kullanmamalarını vesile ederek yeni gelenler de CHP li arkadaşlar olmasına rağmen toptan istifa için Hayrettin Karan'ın başkanlığında toplantılar yapmışlardır.

İşittiğime göre geçen pazartesi günü CHP. Müf. Güreli bu görevden alınmadığı takdirde toptan çekilme tehdidini yapmışlardır.

Bununla beraber bazı kabadayılar ya CHP idare kurulundan ya CHP'den çekilerek hususi surette bizzat bu haberi Demokratların gazetesıyla de ilan etmişlerdir.

Bunlar şunlardır: Eski Belediye Başkanı İ. Hakkı Varnalı (Sürel komisyonuna seçilmediğinden kırıldı ve yalnız idare kurundan çekildi. Feyzi Hatipoğlu (Sürel komisyonunu seçilmediğinden kırıldı ve tamamen CHP'den çekildi.)

İsmail Yağcı (Ayvalık Demokrat Partisine mensup büyük fabrikatörlere kredi vermeme tehdidi ile tamamen Partiden çekildi.)

Veli Yolcu (anlaşılmayan sebepten tamamen CHP'den çekildi) bunların çekildiklerini o gazeteye bizzat yazdırdıklarını gazete içindeki ellerden öğrendim.

Sürel komisyon seçimi günü bu işi Bay Güreliden sandıklarını söylerken CHP il başkanı Hasan Kaptanoğlu Güreli arkadaşına öyle bir tehdit savuruyor. "Biz Balıkesirliyiz aramızda kan olsa birleşip oç almasını biliriz."

Bu tehditin fiile çıkması teşebbüsü de şöyle oluyor: İl idare kurulundan Lütfi Kural Demokrat Partisine baş vuruyor. Aramızda birlik yapıp önce memlekette hepimize fenalığı dokunan yabancıları atalım sonra parti ayrılıklarını da hal ederiz. Bu yabancılar sarih olarak ismi anılma suretiyle CHP Mif. Güreli ve ihtimal ile ismi anılmadan ihtiraz edilen Validir.

Onlar bunu söylerken Demokratların CHP Müf. Güreli'ye köklü hınçları vardır sanıyorlar. Vali'ye de keza. Halbuki onların Balıkesir'deki başarılarının en büyük dayanağı Karan'a karşı duyulan genel iğrenme-

dir. Demokratlar bu teklifi ret etmeyi Partilerinin çıkarına bulmuşlardır. Bu hadiseleri yazmaktan garazım önce de yazdığım gibi CHP idare kullarının da tashihler yapmaktadır.

Umumi müracaatım belki bazı yerli millet vekillerinin fikrine uyularak büyük bir kütlenin arzusu sanılması ve CHP'nin ona göre hareket ihtiyar etmesinden de endişe ederim. O taktirde CHP nin bunlar elinde gediklenmesine bütün il halkı gücenir ve eldeki seçim çoğunluğu elden gider. Kendisi milletvekili olmadığına göre böyle bir sonuç Hasan Karan'ın hoşuna bile gidebilir amma bizim asla

Yürekten ve sonsuz saygılarımla arz ederim.

Ali .....¹

Mektup ayrıntılı bir şekilde okunduğunda siyasi dedikodunun ötesinde çok önemli bir durumu da yansıtmakta ve parti işleyişinde, belirleyici olan taşra mı merkez mi sorusunu akla getirmektedir. Tek parti döneminde ve çok partili hayata geçişin ilk evrelerinde merkez, siyasetin tek yönlendiricisi gibi görünse de bu mektupları okuduğumuzda ve merkezin verdiği cevaplara baktığımızda durumun hiç de öyle olmadığını görmekteyiz. Mektuplarda *kurnazlık* olarak ifade edebileceğimiz ince yönlendirmeler gözden kaçmamaktadır. Yukarıya aldığımız örnek mektupta bunu açıkça görmekteyiz. Ali K.'nin yazdığı bu mektup, taşranın siyasete müdahalesinin çarpıcı bir örneğidir. Şikayet edilene göre siyasette daha etkisiz gibi görünen Ali K... yazdıklarıyla bahsi geçen 3., 5., 6., 7., dönemlerde milletvekiliği ve 1922-1925 yılları arasında belediye başkanlığı yapmış merkez nezdinde çok güçlü bir siyasi figürü etkisizleştirdiğini söylemek aşırı bir ifade olmaz düşüncesindeyim. Zannediyoruz ki Hayrettin Karan² seçim çevresi olan Balıkesir'de merkezdeki gücüne güvenerek yerelin dinamikleriyle kavgaya tutuşmuş, bu kavgada yerel siyasi dinamikler merkeze karşı galip gelmiştir. Nitekim bu mektubun yazıldığı 15 Kasım 1946 tarihinden çok kısa bir süre önce yapılan seçimlerde Hayrettin Karan parti yönetim tarafından aday gösterilmemiş ve milletvekili seçilememiştir.

Taşradan yazılan mektuplar, yukarıda da belirttiğimiz gibi taşranın merkeze karşı oluşturduğu siyasal etkileme gücüyle birlikte zayıflıklarını da göstermektedir. Aslında taşranın siyasete yüklediği anlamı, pragmatist ahlaki sorunlar barındıran yaklaşım biçimini

1 BCA, 030.01.65-403.12.

2 Hayrettin Karan hakkında bkz. https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Albunler/Tbmm_Albumu/Cilt1.pdf

yansıtmaktadır. Türk siyasi tarihinde taşra, sistemin verdiği seçme hakkını hiçbir zaman kendine verilen bir erk kullanma veya erke ortak olma yetkinliği olarak değerlendirememiştir. Bunun sebebi sistemin kendine sunduğu gücün sorumluluğunu yüklenilecek siyasi kültüre sahip olmamasına bağlanabilir. Dolayısıyla taşraya verilen erke ortak olma yetkinliğinin, taşra tarafından güçlü bir demokratik şura erişmediğinden sistemin işleyişinde gayri meşru ilişkiler ve siyasetin yozlaşması gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Merkez taşranın bu zafiyetinin farkındadır. Onun bu zafiyeti merkezin taşra üzerindeki hükümranlığını arttıracak ve onun için taşrayı güdeleyebilme imkanı doğuracaktır. Çünkü talepler, 26/01/1952 yılında Kasım Gülek'e yazılan şu mektuptaki;

Sayın bay Kasım Gülek

Göndermiş olduğunuz 19.II.951 tarihli mektubunuzu aldım ve hürmetle okudum yazmış olduğunuz o güzel ağzınızdan çıkan kelimelerinizden çok memnun oldum sayın sekreterim bendeniz bu işte çok mağdur oldum ve sizlerce malumdur ki tabi cenabı Allahın ettiği ziyana ne yaparsın sayın sekreterim altı çocuğum var hepside perperişan geziyorlar elimde param yok dükkanım parasızlık yüzünden çalışmıyor odun alamıyorum kömür alamıyorum onu için çalışmıyorum perişan bir haldeyim bir kimseden kırkpara isteyemiyorum ne yapacağıma şaşmışım başka bir söyleyeceğim yok mektubuma son vererek saygı ve hürmetlerimi sunarım

Kangal: Reşadiye mahallesinden

Kalaycı Ahmet Ç....³

Şeklinde ifade edilenler kadar sıradan hatta insani bakımdan son derece rencide edicidir. Bu ilişki biçimi Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte hem demokratikleşme hem de siyasi ahlak sorunu yaratmıştır. Merkez güçler, bazen küçük rüşvetlerle büyük güçler elde etmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren taşranın merkeze karşı siyasal manada etkisizleşmesinin sebeplerinden biri de kendi içinde giriştiği statü kavgasıdır. Bu kavganın nedeni taşranın tabip, avukat, vs. gibi meslek gruplarındaki sosyal çevrelerle ekonomik gücü büyük ölçüde ellerinde tutan eşraf arasındaki rekabettir. Bu rekabet, hemen her dönemde eşrafın üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Bu üstünlüğü sadece

3 BCA 490/01 224/882/3

ekonomik güce bağlamak doğru değildir. Taşradaki sosyal hiyerarşi bu ilişkide önemli derecede etkili olmuştur. Ayrıca belli bölgelerde Milli Mücadeleye verilen desteğe bağlı olarak merkez nezdinde elde edilen itibar da buna eklenince taşradaki siyasal yetkinlik neredeyse tamamen bu sosyal grubun kontrolüne geçmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra CHP'de bu hegemonyayı yıkmaya girişimleri olduğunun işaretlerini aşağıda örneğini sunduğumuz mektuplarda yaptığımız okumalarda görmekteyiz:

Umumi Şikayet,

Şikayet Edenler: Yozgat CHP İl yön kurul ve umumi meslis üyelerinden Bekir Altıoklu, Cevdet Göçeoğlu, Haşım Tatlı, Mahmut Alpak, Nazım Kafaoğlu, Salim Korkmaz.

Şikayet Tarihi: 1.3.939

Şikayet Mevzuu: Mebusluğun şimdiye kadar kısmen müstahak olamayanlara verildiği fakat büyük Ata'ya olan hürmetlerine binaen bunu sükutla karşıladıkları eğer Milli Şef de böyle yapacaksa daha büyük bir ihtiram hissiyle susacakları lakin müstakar ve atıye hakim bir hükümet kurmak iddiasından feragat etmek bahasına olarak susacakları.

Milletin hiçbir Reis ve Şefine nasip olmayan müstesna bir sevgiyeye mazhar olan Milli Şefin meclisi; muhitlerindeki aynı sevginin birer parçasına sahip olmuşlardan teşkil arzusunda olduğunu hadısın revşinden anladıkları binaenaleyh atıye hükmetmek ve rejimin ruhla kalplere yerleştirmek yolunda müstesna bir prensiple yürüyerek milletin düşüncesine eş olan arzularının tecelli ettirilmesi ve Büyük Millet Meclisinin tapulularla tufeylilerden temizleneceğine inanmış buldukları.

Şikayet Tarihi:12.3.939

Şikayet eden: Doktor Demir Ali Kamçioğlu

Şikayet Mevzuu: Bu devletin mesnedinin kabileler gibi şahıslara dayanan bir küme değil, maddi ve manevi varlığına dayanan, kuvvetli imanına itimat eden bir millet olması lazım geldiği, tutulan usul ve sistemle buna vasil olmaya imkan bulunmadığı, memlekette yetişmiş olan yüksek tahsilli münevverlere yer verilmesi, gençlerin de bu yolda yetiştirilmesi, her dairei intihabiyeye ait taliplerle, namzetliğe teşvik olunacak olanların hüviyetlerinin ilanının derhal temin edilmesi ve Parti teşkilatıyla beraber daha geniş bir zihniyetle hareket ederek talipler üzerinde muhitin ve halkın temayülâtının da yoklanarak kati namzet listesinin ona göre tespit edilmesi imkanlarını arayarak müstakil namzetlere de geniş bir yer bırakılması. Kendisinin Ispartalı olduğu mesela Isparta mebuslarının vaziyetleri ele alınırsa bunlardan Hacı Hüsnü ve

Bay Hafızın şahsiyetlerini tarif ve izaha hacet olmadığı. İstiklal harbinde hizmet etmenin ve memleket kurtuluşunda her ne şekilde olursa olsun vazife almanın bir imtiyaz olamayacağı ve olması lazım geldiği.⁴

Türk demokrasi tarihi boyunca taşrada siyaset, güçlü organizasyon, beklentiler ve projelere dayalı yapılan tartışmalar üzerinden yürütülemediği. Siyasetin temel belirleyicisi kişiselleştirilmiş suçlamalardır. Bu suçlamalar bazen “General Halil’in ailesinin fena şöhret almış olduğu, son zamanlarda bile metres hayatı yaşadığı, Generalin bunu bilmesine rağmen müsamaha ile karşıladığı”⁵ ifadelerinde görüleceği gibi mahremiyeti ilgilendiren konular da olmuştur. Tabii ki en çok göze çarpanı; vatan hainliğine yönelik suçlamalardır. Mesela Artvin vekil adayı Dr. Cemal ile ilgili imzasız olarak yazılmış olan mektuptaki; “Dr. Cemal’in mütareke senelerinde müstakil Lazistan hükümeti teşkili emeli ile kurulan cemiyette faal rol oynadığı, çok karıştırmacı bir adam olduğu, birtakım şikayetlerle halkla hükümetin arasını açtığı ...”⁶ yine Malatya vekil adayı Şevki Sözen ile ilgili olarak kullanılan “Şevki S...’nin karısı Ermeni’dir”⁷ ifadeleri bu durumun güzel bir yansımasıdır.

Türkiye’deki siyaset, taşra merkez ilişkisi içerisinde ele alınıp değerlendirildiğinde merkezin de taşranın da ideolojik anlamda eksen kayması yaşadığını söylemek mümkündür. Vatandaşlık hak ve sorumluluklarıyla Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlı bireylerden oluşan bir ulus iddiası güden kurucu irade, bu doğrultuda bireyin önündeki aşiret, tarikat vesaire gibi geleneksel kurumları ve sosyal düzeni, inkılaplar yoluyla yıkmak suretiyle yeni modern bir ulus yapısı kurma amacını gerçekleştirmiştir. Ancak, yıkılan geleneksel düzenin kurul ve kurallarının yerine getirilen modern kurul ve kurallar ne kadar işlevseldi tartışılır. Bu yeni düzenin işleyişinde, modern kurum ve kurallar geleneğin etkisinden ne kadar kurtulabildiler sorusuna cevap aramak lazımdır. Veyahut inkılapçı kadro inkılapçı çizgide ne kadar kalabildi ve geleneğe karşı, ulus devletin kurallarını işletebildi mi? Bu sorunun cevabını taşra merkez ilişkisinden bulabiliriz. İnkılabın savunucusu ve uygulayıcısı merkez, inkılapçıya boyun eğdirilmeye çalışılan ise taşradır. Aslında burada ulus devlet projesinin başarısı taşranın tutumuyla ilgilidir. Merkezin siyaseti taşranın duruşuna göre şekillenmiştir. İnkı-

4 BCA 490/01 344/1440/4

5 BCA 490/01 344/1440/4

6 BCA 490/01 344/1440/4

7 BCA 490/01 344/1440/4

lapçı kadro, pragmatist bir yaklaşımla halk popülizminin etkisine girmiştir. Halk popülizmine direnenler de her şeye rağmen demokratik çizgide kalamamışlar ve otoriterliğe meyleden sapmalar göstermişlerdir⁸. Her iki durum da taşranın merkez üzerinde oluşturduğu baskıya bağlı olarak gelişmiştir.

Dönem ile ilgili yapılan çalışmalarda, ortaya çıkan bu durum genelde karşı devrim ya da geleneğin inkılabına karşı yeniden ihyası olarak nitelenmiştir⁹. Bu doğru bir yaklaşım değildir. Ortada geleneğin başarısı ve direnişi yoktur. İnkılapçının kendi çizgisinde kalamayışından kaynaklanan bir başarısızlık söz konusudur. Başarısızlığın karşılığı olarak ihya olan geleneksel hiyerarşi ve sosyal düzen değildir. Son derece yozlaşmış, kaotik bir durumdur. Ortada ne ulus devlet ve kuralları ne de geleneğin düzeni vardır. Bu düzensizlik, Aziz Nesin'in *Zübük* romanında¹⁰ konu aldığı siyasi karakterleri ortaya çıkarmış ve siyaset üzerinden güç devşiren sosyal gruplar oluşmasına neden olmuştur.

Tek partili dönemde CHP içinde oluşan siyasal dengeler üzerine şekillenen güç devşirme çabaları siyasetin en etkili belirleyicisi olmuştur. Bu bir parti sorunu olmaktan çok, ülkenin siyasal işleyişi ve sosyal yapının kendi içindeki rekabetin siyasete yansması olarak değerlendirilmelidir. CHP aslında geleneksel yapının siyaset üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi yok edecek inkılaplar yapma iddiasıyla ortaya çıkan bir kurum olmasına rağmen kısa bir müddet sonra inkılabın önderi Atatürk'ü bile bunaltacak şekilde¹¹ yıkmak istediği geleneksel düzenin etkisi altına girmiştir. Yıkılmak istenen şekil değiştirerek inkılapçı bir görüntüyle siyasetin belirleyicisi olmuştur.

Geleneksel dinamiklerin CHP siyaseti üzerindeki etkileyciliği çok partili hayatla birlikte daha artmıştır. Öyle ki, siyasi karalamalar veya öne çıkabilme mücadelesinde siyasi rakipleri Demokrat Parti ile ilintileyerek gözden düşürme usulü çok etkileyici bir yöntem olmuştur. Bu daha ziyade çok partili hayata geçişin başında baş göstermiştir. 27.05.1946 tarihinde Amasya'dan merkeze gönderilen mektuptaki şu ifadeler bu duruma güzel bir örnektir:

.....

Amasya Vilayet Parti Reisi bay Hürrem Arpacıoğlu ile sekiz on seneden beri aramızda ailevi bir sevgisizlik vardır. Bunun neticesi olarak geçen

8 Bakınız; Bekir Koçlar, *Recep Peker*, Berikan Yayınları, Ankara 2022

9 Bakınız; Çetin Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, Kilit Yayınları, İstanbul 2019

10 Aziz Nesin, *Zübük*, Nesin Yayınevi, İstanbul 2005

11 Bakınız; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul 1973

iki devrei intihabiyede Bay Hürrem şahsi sevgisizliği Parti işlerine de alakalandırarak aleyhimde tahkikatta ve bazı hempaları ile tahriri tezviratta bulunmuş intihapta da reyimi kırmaya çalışmış ise de 30-35 reyimi çalmaktan başka hiçbir tesir yapmaya muvaffak olamamış idi.

Tertibatın başlangıcı şöyledir:

Amasya'da Demokrat Partinin teşekkülünden benim ve biraderim Sıtkı Aktı'nın Demokrat Partiyi desteklediğimize dair bazı rivayetler işittim. O günlerde Parti Binasında Vilayet idare heyeti başkanı Bay Hürrem Arpacıoğlu'na rastladım. Mumaileyh Demokrat Parti efradından bazılarının fena propaganda yaptıklarını hikaye ederek buna mani olmak için gerek vilayetin milletvekili ve gerek memleketin hürmet edilir bir ferdi sıfatıyla bunlara vasayada bulunmamı söyledi. Ben de muvafık bularak derhal Demokrat Parti merkezine gittim. Heyeti müteşebbislerinden ikisini buldum. Vaziyeti anlatarak inkılap hareketleri aleyhinde propagandanın memleket için şin olacağını ve belki de bir felaket doğuracağını ihtar ile vaki ise bu nevi propagandalardan tevakki etmeleri lüzumunu fırkalı efradına sıkı sıkıya tembih eylemelerini rica ettim. Muhataplarım da bu iddianın katiyen asıl ve esası olmadığını bilakis bu havadisi Halk Partisi efradından birisi tarafından tensi edildiğini dermeyeran ile beraber işin resmiyete intikal ettiğini tahkikat neticesinde ihbarın esassız olduğu taayyün etmekle adliyece takibata mahal görülmeyerek polis nezareti alayına alınan kimsenin bir saat evvel serbest bırakıldığını söylediler.

Demokrat Parti Başkanı şunu ilave etti:

Bayım, yakın zamana kadar biz de Halk Partisi efradından idik, iki devreden beri Hürrem Arpacıoğlu'nun seni mebusluktan düşürmek için çalıştığını ve fakat muvaffak olamadığını bekala biliyoruz. Şimdi Parti başkanlığı da uhdesine geçtiği için bu defa behemehal Bay Nafizi mebusluktan düşüreceğim, bunu kendileri de hissediyorlar da Demokrat Partiyi destekliyorlar ve onlardan yardım bekliyorlar. Ne yapsalar beyhudedir, bu defa onu düşüreceğim diyormuş. Yüzüme karşı ise sureti haktan görünerek sizi vasaya için bize gönderiyorlar. Harice karşı da bakınız Demokrat Partiyeye gidiyor, onları destekliyor diye propagandaya vesile yapacaktır. Nazarı dikkatine celp ederim. Aldanmayasın demişti.

Bundan iki gün sonra Partimiz efradında ve akrabamdan birisi beni evimde ziyarete gelerek şöyle bir hikayede bulundu.

Dün Parti Başkanı Bay Hürrem ve merkez kaza idare heyetinden Bay Cevher Torumtay ile üçümüz askeri mahfelin bahçesinde oturuyorduk bahis Demokrat Partiyeye intikal etti Bay Hürrem, Bay Nafiz Halk Partisine milletvekili olmak sıfatıyla devam etmekle beraber Demokrat Parti ile de temas ederek kur yapıyor. Dediğini bizzat işittiğini söylemiştir.

Bunun üzerine mürettep bir iftira bulunduğuma kanata getirerek Vi-
layet makamına hususi surette müracaat ederek biraderle beraber
Demokrat Partiyi desteklediğimiz yolunda bir propaganda yapıldığı-
nı haber aldım, bunu öteden beri aleyhtarımız olan Parti başkanı Bay
Hürremin tertip ettiğinden şüphem yoktur diye nazarı dikkatlerini
celp ve bu meyanda muhakkak olan diğer bir hadiseden de bahsetmiş-
tim. Hadise şudur:

O tarihten bir müddet evvel sabık Amasya Valisi Bay Talat Öncel kızını
nişanlamak üzere Amasya'ya gelmişti. O günlerde eski poker masası
yararı ve merkez kaza idare heyetlerinden bir kaçının da dahil bu-
ldukları bir zümrenin önünüzdeki intihapta Amasya milletvekil-
liğini Bay Talat Öncel'in namzetinin vazı için Parti Genel Sekreterlik
makamına müracaat edeceklerini müessir olmadığı taktirde 300 imza
ile müstakil olarak namzetini vaz ederek intihabını da temine çalışa-
caklarını Bay Talat Öncele vadedmeleri mevsukan memlekette söylen-
mekte olduğunu bunun da aleyhimdeki tertibatla alakalı bulunacağını
hikaye etmek üzerine valimiz Bay Saim'in hepsinden haberdar olduk-
larını bildirmişlerdi.

...

Parti Resi Bay Hürrem kurultaya gitmezden birkaç gün evvel bazı
arkadaşlarını toplamış Demokrat Partinin sizden ve biraderinizden
yardım gördüğünü binaenaleyh Ankara'ya vardığında Genel Sekre-
terlik makamına müracaatla bunu arzedeceğini şimdiye kadar ademi
muvaffakiyetle neticelenen mesaisinin bu kere muvaffakiyetle intikal
edeceğinde hiç şüphesi olmadığını bununla beraber eski mebuslarının
hepsinin halk nazarında mevkileri kalmadığından da bahsedeceğini
binaenaleyh milletvekili namzeti için kendisi ve sabık Vali Bay Talat
Öncel ve Belediye Reisi Bay Rüştü haklarında ve Maliye Vekaleti Mü-
diranından Bay Rüştü haklarında gayet hafi surette zemin hazırlamak-
la meşgul olmalarını tavsiye eylemiş olduğu beyan ve kurultay sona
ereli bir haftayı geçtiği halde elan avdet etmemesine göre bu işe zemin
hazırlamakla meşgul olduğunda şüphesi olmadığını dermeyan eyledi.

Evvelki rivayetleri tevsik ve takviye eden bu son malumat beni müda-
faayı nefse mecbur etmekle zatıalilerini tasta cüret ediyorum.

Evvela kendimden bahsedeyim. 324 senesinde ittihad ve terakki cemi-
yetine intisap ederek 329 senesi sonlarında ittihat ve terakki namzeti
olarak İstanbul meclisine Amasya mebusu olarak intihap olundum. Bi-
rinci Umumi Harbin mütarekesini ve meclisin feshini müteakip İstan-
bul'dan Amasya'ya avdetimden bir hafta sonra memleketimizi şeref-
lendiren Ebedi Şefimiz Atatürk'ten aldığımız talimat üzerine Amasya
müfafaayı hukuk cemiyetini teşkil eden üç arkadaştan bugün için hayat-
ta biricik arkadaşınız Nafiz Aktın zile hadiseyi isyanıyesini tenkilde

Amasya Fırka kumandanı Bay Cemil Cahit refakatinde müsallahan çalışmış ve İstanbul meclisindeki dört buçuk senelik hizmeti hariç olmak üzere yirmüç seneye yakın bir zamandan beri de partimizin namzedi olarak belki liyakati fevkinde Amasya milletvekilliğini intihap olunmuş ve vazife görmekte bulunmuş iken daha ne gibi bir emeli olabilirdi Demokrat partiyi desteklesin.

Bay Hürrem Arpacıoğlu'na gelince:

Bu zat gençliğinde kayın pederine tabi olarak İtilaf Fırkasına hizmet etmiş Zile hadiseyi isyanıyesine tekeddüm eden günlere kısmen kendi arzusu ile ve kısmen Bay Cemil Cahid'in tazyiki manevisi ile Zile'ye gidenler meyanında bulunmuş ve fakat asilerin kasabayı işgal edecekleri anlaşılması ile askeri kumandan tarafından verilen emir üzerine bütün askerler ve sivil mücahitler Zile kalesine iltica ederek muavemet göstermiş iken eski itilaf fırkası müntesiplerinden üç kişi ki (birisi Bay Hürrem'dir) biz itilafçıyız muhasamaya gelmedik diye kaleye çekilmekten istinkaf etmişler ve asilerin kasabayı işgalinden sonra Bay Hürrem sergerdelerden postacı Nazım ile görüşerek serbestisini idameye muvaffak olmuş ve kaledeki kuvayı musallaha ise iki gün mukavemetten sonra susuzluktan teslim olmaya mecbur olmuşlar ve asilerin birçok hakaretlerine uğradıktan sonra hapishaneye tıkılmışlardır. Bunlar meyanında biraderim Sıkı Aktın'da da mevcuttur. Bay Hürrem ise yine postacı Nazım'a müracaatla mahpuslar meyanında bulunan eniştesi Merhum Bay Hilmi Topcu'nun da serbestisini temin etmiş bir kimsedir. Belki kurultayda göğsünde görmüş olacağınız kırmızı kurdeleli istiklal madalyasına gelince: Bilhassa vahdete ihtiyacımız olan günlerde bir dedikodu mevzuu olmamak için o zamanki müdafaayı hukuk cemiyetine müsamaha gösterilerek yapılan listeye ithal edilmek suretiyle kendisine bahşedilmiştir.

Bu hadiseden sonra Birinci Büyük Millet Meclisinde ikinci gruba intisap eden kayın pederi merhum Bay Ali Topcu teban muhalefet devam etmiş ve serbest Fırkanın teşekkülünde bunları takviyeye çalışarak daha bir müddet muhalefet vadisinde çırpınmış ve kayın pederinin vefatından sonra tutunacak bir mesnet bulamayarak Halk Partisine iltihak etmiştir.

Bay Talat Öncelin mahiyeti makamı alilerince malumdur kanaatindeyim. Bu zat Amasya Vilayet makamının işgalinden itibaren 3-4 sene imkanın müsaidesi dahilinde dürüst olarak memleketin imarına çalışmış ve fakat ikinci dünya harbinin birinci senesinden sonra yavaş yavaş Mardin Vilayetindeki itiyadını bir başka şeklide ele almıştır.

İlk zamanlarda kurduğu poker masasında oyuncuların müsamahası ile gecede üç beş lira kazanmaya muvaffak olan Talat Öncel gitgide nispeti

artırarak menfaatini onbeş yirmi liraya kadar yükseltmiş ve masa yaranının bu suretle valiye hulül ederek temin ettikleri menafi gören sair menfaatperestler de yavaş yavaş toplantıya oyuna iştirak ederek masanın adedi iki ve üçe kadar artmış ve son zamanlarına doğru oyun yükseltilerek bazı geceler üç dört yüz lire kayıp eden ve kazanan olmuştur. Bittabi Talat Öncel de oyun gecelerinde asgari yirmi yirmibeş azami seksen yüz lira arasında istifade etmeye başlamışsa da memlekette bu yüzden dedikodu çoğalmış ve oyunculara da her gece bu fedakarlığa katlanmak ağır gelmeye başlamış ve valinin kendilerini oyuna icbar ettiği fakat bundan memnun olmadıklarını ifşaya çalışmışlar iseler de bu sayede haricen temin ede geldikleri menfaatten de feragat edemeyerek vali beyi toplantıları fasılalı yapmaya imale etmişlerdir. Bu cümleden olarak şunu da arz edeyim ki Amasya'nın yerli bayanları poker oyununu değil ismini bilmelerken Talat Öncel'in ayanı bunlara da poker öğreterek aliler arasında da bu oyunu yaymış ve istifadeye çalışmaktan geri kalmamıştır. Hakikate muttali olarak bu belayı Amasya'nın başında def etmek için mücahede eden ve muvaffak olan Selefialilerine karşı Amasyalılar minnettardılar.

İşte bu suretle mevki ve menfaat temin eden yaran temin ettikleri mevki ve menafi ellerinden kaçırmamak içindir ki bugün de Bay Talat Önceli Amasya milletvekilliğine intihap ettirmek ve onunu nüfuzundan istifade etmek sevdasına düşmüşlerdir.¹²

....

Sonuç

Batılı olmayan toplumların modernleşmesi sıkıştırılmış zaman içinde hızlı ve alelacele gerçekleşmiş sistematığı olmayan bir eylemdir. Çünkü eylem, toplumların ihtiyacının gereği olarak toplumsal bir iştiyakla değil, Batılı toplumların dayatması olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ortaya bir sistem konulamamıştır. Oluşturulduğu sanılan kurul ve kurallar ancak gelenekseli ortadan kaldırma ile sonuçlanan durumu ifade etmiştir. Bu durum da onları Batı'ya karşı savunmasız ve aciz bırakmıştır. Bu aciziyet de Batı medeniyetine öykünmeyi arttırmıştır¹³.

Türk demokrasi tarihi bu öykünmenin hikayesini barındırır. Bu hikâyede, sosyal ve ekonomik gerekçeleri henüz oluşmadan modern demokratik bir devlet kurma iddiası vardır. Bu iddia üzerine inşa edilen yenileşme faaliyetleri önce geleneğin kurum ve kurallarını yozlaş-

12 BCA 490/01 345/1446/1

13 Geniş Bilgi İçin Bakınız; Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Yer-Su Yayınları, İstanbul 2020

tırmış daha sonra da Cumhuriyet inkılapları ile ortadan kaldırmıştır.

Geleneksel devletin yerine ihya edilen ve demokrasi iddiası olan yeni devlet modernliğin kendi çelişkilerine ve çatışmalarına maruz kalmıştır. Bunun nedeni toplumun demokratik devlete karşılık gelecek bir düzene sahip olmamasıdır. Bu nedenle inkılapçılar, bu çelişkiler yumağından kurtulabilmek için; ya modernleşme ile demokratikleşmeyi birbirinden ayırarak demokrasiyi reddeden biz *bize benzeriz* tezi-ne bağlı olarak yeni bir siyasal düzen iddiası gütmüşler ya da inkılabı yozlaştırma bahasına geleneksel yerel dinamiklerle uzlaşmak gibi yeni bir yol denemişlerdir. Birinci yol, her ne kadar tek parti döneminde CHP'de etkili olmuş gibi gözükse de zaman içinde ikinci yol, belirleyici olmuştur. Yıllar içinde inkılabın modern demokratik ulus devlet çizgisinden sapılmıştır ve yok edildiği sanılan güçler, bu defa geleneğin ahlaki hiyerarşisinden de ilintisi kopmuş bir şekilde var olmuşlardır.

Bu yeni düzen, modernleşmeci merkezle gelenekçilik iddiasından uzaklaşmış yeni taşrayı karşı karşıya getirmiştir. Merkez, inkılabın ana kurallarından verdiği tavizle bu gücü kendi yaratmıştır. Artık merkeze karşı girişilen eylemler karşı inkılapçılık söylemi üzerinden çözümlenemez. Çünkü merkeze karşı gelenler gelenekselin kurallarından bir hayli uzaklaşan ve merkezin zaaflarından faydalanarak merkez üzerinde etki oluşturan taşradır.

Taşralı güçler, Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü dönemiyle birlikte CHP içinde dolayısıyla siyasette gittikçe yetkinleşmişler, bu yetkinlikleri çok partili hayata geçişle birlikte daha da artmıştır. Bu yeni taşralılar artık gelenekselin kutsal savaşçıları değildir. Onlar, din dahil, gelenekselin bütün kutsallarını ve demokratik değerleri pragmatist bir anlayışla siyasete yansıtan yeni bir sosyal çevredir.

Kaynakça

Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 01 65 403 12

BCA, 490/01 224/882/3

BCA, 490/01 344/1440/4

BCA, 490/01 344/1440/4

BCA, 490/01 344/1440/4

BCA, 490/01 344/1440/4

BCA, 490/01 345/1446/1

Kitap ve Makaleler

Güngör, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul, Yer-Su Yayınları, 2020.

Koçlar, Bekir. *Recep Peker*. Ankara, Berikan Yayınları, 2022.

Nesin, Aziz. *Zübük*. İstanbul, Nesin Yayınları, 2005.

Soyak, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1973.

Yetkin, Çetin. *Karşı Devrim 1945-1950*. İstanbul, Kilit Yayınları, 2019.

İnternet Kaynakları

https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Albumler/Tbmm_Albumu/Cilt1.pdf